

МІФОЛОГЕМИ «ВОДА» Й «ВОГОНЬ» ЯК ВТІЛЕННЯ КОСМОГОНІЧНИХ І ЕСХАТОЛОГІЧНИХ МІФОЛОГІЧНИХ СЮЖЕТІВ

Л. С. Корольова, студентка групи ФУБ-1-16-4.0д., IV курс,
спеціальність «Філологія (українська мова і література)».

Науковий керівник: О. О. Бровко, професор, доктор філологічних наук,
завідувач кафедри української літератури і компаративістики

У статті розглянуто особливості міфопоетики Сергія Жадана, утілення космогонічних й есхатологічних міфологічних сценаріїв у ліриці письменника; проаналізовано міфологеми «вода» й «вогонь» у віршах зі збірок «Життя Марії» й «Антенa», з'ясовано специфіку їхнього функціонування як засобу зображення космогонічних й есхатологічних міфосценаріїв.

Актуальність теми дослідження полягає в потребі інтерпретації сучасних літературно-мистецьких явищ. Художні тексти Сергія Жадана репрезентують сучасні тенденції розвитку української літератури і літературної мови. На фоні національних зрушень у поетичній творчості митця відображені особливості міфологізму, використання образів-символів, усталених народно-культурних уявлень про буття. Міфи, архетипні образи, вірування слов'ян, утілені у сучасній ліриці, фіксують риси новітнього світогляду нації.

Виразниками міфу в художньому тексті є міфологема – образ-символ, що зберігає в собі міф чи його уламки й втілює їх у тексті. У міфологемах заковані архетипи, що наділяє їх можливістю виявляти колективне несвідоме, відіграючи роль сконденсованих етнічних кодів, у яких при декодуванні проходить процес відтворення закладеної культурологічної інформації, а мова набуває художніх індивідуальних авторських рис.

Метою цієї студії є аналіз зв'язків між домінантними міфологемами поетичного світу Сергія Жадана, особливостями художньої мови його творів та міфосценарними моделями структурування художніх образів.

Саме елементами «стихійної» образності – міфологем води, вогню, землі та повітря – створюється горизонтальна (вода-вогонь) та вертикальна (земля-небо (повітря) вісі координат міфопоетичної картини світу. Розгляньмо горизонтальну вісь: зіставлення вогню й води.

Репрезентація міфологеми води в різних її проявах ґрунтується у творчості Сергія Жадана не лише на загальноєвропейській чи слов'янській традиції (наприклад, метафоричне зображення плину води як невідворотності плину часу), а й набуває авторських семантичних варіацій. Образ води у фольклорі надзвичайно багатогранний. Життя і здоров'я, очищення й кохання є основними гранями цього символу. Водою очищаються від бруду – і тілесного, і душевного. Використовують воду й на благо людині (для ліків, виливання переляку), й на зло (щоб передати закляття і хвороби).

У вірші «Цілий місяць вони стояли при цій **ріці**» вода виступає посередником між світом живих і потойбіччям, засобом для розкриття майбутнього. Письменник використовує образ ріки, як такої, що ніби переносить мервих:

Ніхто не знав, що буде наприкінці.

*І **течією** з півночі їм принесло мерця –
непоквалливого, як усі мерці [1, 121].*

Тут міфологема води втілена у значенні не тієї сили, що сповнює життям усе суще, а скоріше такою, котра навпаки відбирає життя, умиртвляє, забирає можливість дихати:

*Ніби його сюди принесла давня біда
і тепер ось розвертала в різні боки.*

*В пробитих легенях його стояла **вода** –
чорна солодка **вода** степової ріки [1, 121].*

Давні народні вірування проголошують воду певною межею поміж світами мертвих і живих. Поет інтерпретує цю міфологему як межу не лише між реальним світом і потойбіччям, а ще й межею з-поміж двох сторін, які воюють. Проте водночас, в образі води-ріки втілюється й розуміння міфологеми як традиційної – плину часу, довгого й незмірного:

*Цілий місяць вони стояли при цій **ріці**.*

*Цілий місяць **ріка** була нерухома й близька...*

*І з **цього боку** стояли війська.*

*І з **того боку** теж – війська [1, 120].*

Плин часу й світових подій, їхня повторюваність, невпинність та безмежність за допомогою міфологеми «вода» втілена у вірші «Голос її схожий був на траву»:

*Історія рухається по колу, мов **океан** [1, 17].*

І саме з погляду такого значення міфологеми води можемо простежити ще й те, що витікає з нього. Людина постає безсилою проти часу, який захоплює у свій вир, проти смерті, яка захоплює раптово. «Вода» захоплює у свій потік, із якого майже неможливо звільнитися:

*Чорна **ріка**,*

*тече собі чорна **ріка**.*

*Яка вона в серпні **глибока**, яка в'язка... [1, 120]*

Проте, незважаючи на всю фатальність образу, помічаємо ще одне тлумачення води: здатність її до очищення, здатність забрати смерть і страхи, додати снаги: «*забирай із собою свою смерть і страх*» [1, 122].

Плин часу, висвітлений за допомогою міфологеми «вода», також з'являється у вірші «І що робити з усім цим тепер»:

*Дивишся, як ця **ріка**, **глибока** й нова,*

остигає повільно поміж серпнем і січнем [2, 32].

Проте, замість невпинності часу, автор зображає зупинку, «ріка остигає», так само, як у ліричній героїні завмирають місяці, зупиняється її життя. У вірші «Цілий день море накочується і відступає» з'являється образ

моря, який уособлює власне внутрішній світ людини. Воно «накочується і відступає», відбиваючи настрій героїв, внутрішню силу характеру:

І море теж –

сидить, розбирається

з кораблями в собі [1, 134-136].

Знаходимо ще одне втілення міфологеми «вода» у вірші «Син богородиці чотири літери, перша і». Образ «роси» відіграє роль знаку, що подає певну надію. Вода тут забирає усі страхи, очищує людський світ від усього, що йому довелося пережити:

*Сходить **роса** на осінніх полях.*

Чоловіки сміються, збираючись на кораблях.

Все лише починається, ще все на місці [1, 25].

Потужною також є міфологема «вогонь». Вогонь є одним із центральних образів світової міфології. Ушановування вогню пов'язане з уявленнями про його божественну очисну силу. Вогонь може бути земний, небесний або підземний. І якщо в перших двох випадках він асоціюється з добробутом, плідністю, сільськогосподарською обрядовістю, то в останньому – із загрозою для людини. Вогонь – це емотивний знак, який символізує грізну, винищувальну, руйнівну і водночас очищувальну від зла силу. Архетип «вогонь» є символом духовної енергії, сили, очищення від сил зла [4, 47], освячення душі, а людина сприймається сакрально – як істота з великою волею та усвідомленням власного поклику, вогонь тут – і внутрішня сила українського психотипу, і духовний оберіг. Архетип «вогонь» нерідко корелює з образом людини.

Міфологема вогню яскравим чином постає в поезії «Син богородиці, чотири літери, перша і». Тут вона має ще дохристиянське значення. Міфологему можна пояснити як певну духовну, непереборну силу народу. Вогонь виконує роль емотивного знаку, він жеврітиме тут як символ надії, якої сповнений герой твору. Водночас, очевидно, вогонь виконує роль очищення від зла, що панує навколо. Варто зазначити, що поряд із

язичницьким «вогнем», Сергій Жадан вдало вживає біблійний образ Христа, що підсилює емоційну маркованість міфологеми:

*Я хочу, щоб цей **вогонь** і далі **горів**.*

*Я хочу, щоб **син богородиці** не зрікався*

близьких і рідних [1; 24].

Символічний міфосценарій кінця через міфологему «вогонь» також яскраво виявляється у вірші «Солдатське взуття – саме для цих кам'яних доріг»: «вогонь зжирає міста». У цьому випадку есхатологічний міф, на наш погляд, мало перетинається із міфологічним сценарієм початку, оскільки «зжираючи», він не лишає по собі нічого. Важливим мовленнєвим та когнітивним засобом вираження цього міфосценарію вважаємо згублену лексику, що сповнена конотації агресивності і спрямована на відстоювання «свого» й «чужого», одних із засадничих архетипів. Така іпостась вогню-символу постає в чималій кількості Жаданових віршів, зокрема у творі «Говорив їй: вогонь не лишає слідів», де відіграє роль потужної сили, що протиставляючись образу води, залишається неохопним і грізним:

*Говорив їй: **вогонь** не лишає слідів*

*на **воді** – ні слідів, ні відлуння, ні знаку [3, 1].*

Ще одним промовистим образом-міфологемою вогню як винищувальної, руйнівної і водночас очищувальної від зла («чужинців») сили, здатності протистояти й боротися з ворогами, постають іменники «дим», «пожежа» та дієслово «палити»:

*Інакше ми пустимо в небо важкі **дими**,*

***Спалимо** їхні базарні будки й молільні дома,*

їхні гіркі синагоги й ламкі мінарети,

всі ті чорні місця, яких не розуміємо ми.

Хай їх виводить і сам забирається теж,

*хай не чекає початку нових **пожеж**... [2, 9]*

У цьому вірші так само з'являється поруч із вогнем і образ води, втілений в лексемах «топити» й «узбережжі», у негативній її конотації: вона здатна забрати життя:

*... хай пам'ятає, що всіх, хто залишиться з нами,
ми все одно **топитимемо** вздовж узбереж [2, 9].*

Обидві з цих міфологем містять у собі конотацію есхатологічного розуміння й відчуття. не лише знищують, а разом лишать по собі безлад, вертаючи нас водночас у простір, що існував ще до створення світу, у формі Хаосу, першооснови Всесвіту. Таким чином, міфосценарій кінця перетворюється в міфологічний сценарій початку – такого, який дає можливість створити світ новий після знищення того, який вже не може бути виправленим, як це було в біблійних текстах про глобальні катаклізми, як-от Всесвітній потоп чи спалення Содоми й Гоморри, де вода й вогонь – руйнівні сили, які залишають по собі очищені від людей та їхніх гріхів простори.

Подібне значення вогню розкриті й у вірші «Пахне великими грошима», де він розтлумачений як такий, що ранить, «опалює» і знищує:

***Опалимось** нашою осінню.
Сплатимо нашу подать. [3, 1].*

У наступних рядках паралельно до вогню знову зринає образ очищувальної води. Сльози також очищують. До того ж, як і вода, вони є посередниками між світами: щиро плачучи, людина ніби підноситься до небес, доходячи до своєрідного катарсису:

*Вона буде за нами **ридати**. В неї це добре виходить. [3, 1].*

Отже, у поезіях Сергія Жадана спостерігаємо втілення образів, що мають опозитивні значення вогню й води й відбивають як космогонічні, так і есхатологічні образи, розкриваючи символічні міфологічні сценарії початку й кінця. Обидва образи, хоча і є дуалістичними, опозиційними, однак містять чимало схожого, як-от очищення й уособлення сили духу, як окремої особистості, так і загальноетнічного. У досліджених творах міфологема «вода» має вияв у словах «ріка», «вода», «течія», «море», «океан», «роса»,

«узбережжя», «топити», «ридати». протиставлена їй міфологема «вогонь» представлена в тексті через лексеми «вогонь», «горіти», «палити», «пожежа», «дим», та контекстуальному значенні емоційно маркованої лексеми «зжирати».

Методологія міфокритики в синтезі з досвідом лінгвокультурології дає змогу розширити вектори інтерпретації літературного твору. Перспективними, на наш погляд, є питання порівняльного аналізу міфологічної лірики образності Сергія Жадана та інших сучасних авторів. Окреслена проблеми недостатньо висвітлені в літературознавстві й потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жадан С. Антена : поезії. Чернівці : Meridian Chernowitz, 2018. 304 с.
2. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці : Meridian Chernowitz, 2015. 184 с.
3. Сергій Жадан [офіційна сторінка] <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan/posts/2061627363885521/> (Дата звернення: 15.03.2020).
4. Словник символів культури України / За заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка та ін. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.

This article deals with peculiarities of Serhii Zhadan's mythopoetics, representation of cosmogonic and eschatological mythological scenarios in the writer's poetry; mythologemes 'water' and 'fire' are analyzed, functioning's specifics of those mythologemes as a representation of cosmogonic and eschatological mythoscenarios.